

ANADOLU SELÇUKLU SULTANI III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV
VE SALTANATININ İLK YILLARI*

Anatolian Seljuk Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev III And The Early Years of His Reign

Yasemin AKTAŞ**

Özet

Anadolu Selçuklu Devleti, İznik'in fethedilmesiyle kurulmuştur. Kuruluş, yükseliş ve yıkılış dönemlerinde birçok sultan tarafından idare edilen devletin tahtına, çocuk yaşta sultanlar da çıkarılmıştır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev de çocuk yaşta sultan olanlardan biridir. 1266 yılında çok küçük yaşta tahta çıkarılan sultanın yerine, saltanatının ilk yıllarında Pervane Muinüddin Süleyman, devletin idaresini yürütmüş, sultan ise ismen var olmuştur. Pervane Muinüddin, Moğollarla ilişkisi, Selçuklu ailesinden bir hatunla evlenmesi gibi faaliyetlerle devletin idaresini uzun süre tekelinde tutmaya çalışmıştır. Yine aynı amaçla devlet yönetimine kendi menfaatleri doğrultusunda atamalar yapmıştır. Moğolların desteğini alan Pervane Muinüddin, bu desteğe karşılık olarak da devlet üzerindeki Moğol baskısının ve tahakkümünün biraz daha artmasına sebep olmuştur. Bu baskının etkisi ise birçok alanda hissedilmiştir. Bu dönemde devletin, sultan tarafından değil de bir devlet adamı tarafından idare edilmesi, devlet adamları arasında da rekabete sebep olmuştur.

Abstract

Anatolian Seljuk Empire was established after the conquest of İznik. Children at a tender age were ascended to the throne of the Empire which was governed by many sultanas in the periods of its establishment, its boom and its downfall. III Gıyaseddin Keyhüsrev was one of them who enthroned at a tender age. Pervane Muinüddin Süleyman had a voice in the state administration in lieu of the Sultan in the early years of his reign, and the Sultan had an existence by name. Pervane Muinüddin tried to keep hold of the state administration for a long time through the relations with Mongols and his marriage with a woman from the members of the Empire. With the same aim, he appointed someone from interest group to the state administration in line with his profit. Pervane Muinüddin who was supported by Mongols caused to increase the pressure and dominance of Mongols over the Empire in exchange of this support. The effect of this pressure was felt in many areas. In that period, the fact that the empire was governed by a statesman, not Sultan caused the competition among the statesmen.

* Bu makale "Anadolu Selçuklu Devleti'nde III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi (1266-1284)" başlıklı Yüksek Lisans Tezi'nden yola çıkılıp genişletilerek kaleme alınmıştır.

** Dr., yasemincl@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Devleti, III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Pervane Muinüddin.

Keywords: Anatolian Seljuk Empire, III Gıyaseddin Keyhüsrev, Pervane Muinüddin.

GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi karışıklıktan istifade ederek Anadolu'ya gelen I. Süleyman Şah tarafından, İznik'in fethedilmesi ile kurulmuştur.¹ I. Süleyman Şah'ın saltanatından, III. İzzeddin Kılıç Arslan'ın 1204-1205 tarihlerindeki saltanatına kadar geçen süre, devletin kuruluş dönemidir. Bu dönem, Bizans İmparatorluğu, Haçlı seferleri, Anadolu'da kurulmuş olan Beylikler ve Eyyubiler ile mücadele içerisinde geçmiş, Miryokefalon Savaşı (1176) ile de Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinleşmiştir.² I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı olan 1205-1211 yılından I. Alaeddin Keykubad'ın (1220-1237) saltanatının sonuna kadar olan dönem ise yükseliş dönemi olarak kabul edilir. Bu dönemde yapılan seferler, devletlerarası münasebetler ve ticarî antlaşmalar bunun en iyi göstergesidir.³ 1237 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Selçuklu tahtına oturmasıyla da Anadolu Selçuklu Devleti, duraklama dönemine girmiştir. Zira II. Gıyaseddin Keyhüsrev, babası ile aynı siyasi ve askerî başarıyı gösterememiştir. 1240 yılında yaşanan Babailer isyanı, bunun neticesinde yaşanan Moğol tahakkümü ve 1243 Köseadağ mağlubiyeti bu süreci hızlandırmıştır. Bu dönemde Selçuklu sultanları sadece ismen var olurken, devlet yönetiminde ihtirash devlet adamları ve Moğollar etkili olmaya başlamıştır.⁴

Yaklaşık iki yüzyıl hüküm süren Anadolu Selçuklu Devleti'nin başına birçok sultan geçmiştir. Bu sultanlar içerisinde çocuk yaşta tahta çıkartılan şehzadeler de olmuştur. Selçuklu sultanları belirli kurallar ve kaidelere göre tahta çıkmamış, birbirleriyle mücadele ederek, veliaht tayin edilerek ve devlet adamlarının tercihleri

¹ İznik'in fethedildiği tarih konusunda kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. Genel itibari ile 1075-1080 tarihleri arasında devletin kurulduğu kabul edilmektedir (M. Altay Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Belleten*, LVII (218), Nisan 1993, Ankara 1993, s. 71; Ali Sevim, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yayınları, Ankara 1990, s. 26).

² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 75-291; Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s. 277-286; Abdulhalük Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokephalon) Zaferi (17 Eylül 1176)*, Orkun Yayınevi, İstanbul 1984.

³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 297-423; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 159-180; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 134-148.

⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 423 vd.; Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, s. 290-292. Babailer İsyanı hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmed Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.

doğrultusunda Selçuklu tahtını elde etmişler ya da tahta çıkarılmışlardır.⁵ 6 yaşındaki III. İzzeddin Kılıç Arslan,⁶ 11 yaşındaki II. İzzeddin Keykavus, 9 yaşındaki IV. Rükneddin Kılıç Arslan, 7 yaşındaki II. Alaeddin Keykubad ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev, çocuk yaşta tahta çıkarılan sultanlardır.⁷

Sinop'un 1266 yılında fethedilmesinin ardından Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Pervane Muinüddin⁸ arasında ayrılıklar başlamıştır. Sultanın kendisinden şikâyetçi olduğunu duyan Pervane Muinüddin, Moğol Noyanı Nabşı'yı sultana karşı kışkırtmaya başlamıştır.⁹ Bu amaçla sultanın Moğollar aleyhine harekete geçtiğini, bu doğrultuda Memlük Sultanı Baybars ile temas halinde olduğunu söylemiş ve onunla birlikte Moğollara karşı askerî hazırlık yaptığı yönünde iddialarda bulunmuştur.¹⁰ Bu iddialar neticesinde IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesi konusunda hanın onayını alan Pervane Muinüddin, sultanı zehirleterek öldürmüştür. Böylece IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Pervane Muinüddin ve Moğolların desteği ile çıktığı saltanattan yine onların girişimleri ile indirilmiştir.¹¹

⁵ Sultanların tahta çıkışları hakkında geniş bilgi için bkz. Gökhan Tüzün, *Selçuklu Sultanlarının Tahta Çıkış Yöntemleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

⁶ III. İzzeddin Kılıç Arslan 6 yaşındadır (Mustafa Şahin, "Habibü's-siyer'e Göre Türkiye Selçukluları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54 (1), 2014, s. 30).

⁷ Kansu Ekici, *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2005; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 153-154.

⁸ Pervane Muinüddin Süleyman hakkında detaylı bilgi için bkz. Nejat Kaymaz, *Pervane Mu'nu'd-din Süleyman*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970; Nejat Kaymaz, *13. yy. İşbirlikçi Emiri Pervâne Muinüddin Süleyman*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.

⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 547.

¹⁰ Kaymaz, *Pervane Mu'nu'd-din Süleyman*, s. 118-119; Faruk Sümer, "Kılıçarslan IV", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, c. 25, s. 405.

¹¹ Türk İslam devletlerinde sultanın kanının akmasının ileride uğursuzluk getireceğine inanılmıştır. Bu nedenle IV. Kılıç Arslan'ın da sultanların genel öldürülme sekiyle yani zehirlenerek ya da yayının kirişiyile boğularak öldürülmüş olabileceği belirtilmektedir (İbn Bibi, *El-Evâmirül-Alâ'iyye Fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), c. II, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 166-168; Gregory Abû'l Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, (Süryanice'den İngilizce'ye Çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe'ye Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK. Yayınları, Ankara 1999, s. 587; Münecimbaşı Ahmet bin Lütfullah, *Câmiü'd-düvel, Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (Haz. Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s. 112-113; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme II*, (Haz. Erdoğan Merçil), Kervan Kitapçılık, İstanbul 1975, s. 155; Kaymaz, *Pervane Mu'nu'd-din Süleyman*, s. 121-122; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, e Yayınları, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul 1994, s. 277; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 548; Sümer, "Kılıçarslan IV", s. 405; Muharrem Kesik, "Cenabî'ye göre Türkiye Selçukluları", *İÜEF Tarih Dergisi*, Fikret Işıltan Hatıra Sayısı, İstanbul 2000, s.256). Bu bilgiden farklı olarak IV. Kılıç Arslan'ın Pervane, bazı devlet adamları ve Moğol askerinin dayığı ile öldürüldüğü bilgisi de verilmektedir (Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I*, Barış Basımevi, Ankara 1999, s. 60-61). Sultanların öldürülüş şekli hakkında bilgi için bkz. Mikail

1. III. Gıyaseddin Keyhüsrev

Bütün Türk İslam devletlerinde olduğu gibi Anadolu Selçuklu Devleti'nde de sultanlar siyasi amaçlar doğrultusunda, hâkimiyet sahalarını genişletmek ve ilişkilerini sağlamlaştırmak amacıyla birden fazla evlilik yapmışlardır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın da bu amaçla yaptığı evlilikler olmuş ve Gazalya, Gümaç, Fatma Hatun isimlerinde üç eşinin olduğu bilgisi verilmiştir.¹² O. Turan tarafından III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesinin Gümaç Hatun olduğu ifade edilmektedir.¹³

2. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Tahta Çıkışı

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın 1266 yılında öldürülmesinin¹⁴ ardından, Pervane Muînüddin, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın atını ve silahlarını, değerli hediyeler ile birlikte Moğol Hanı Abaka'ya göndererek sultanın ölümünü bildirmiştir.¹⁵ Ardından zaman kaybetmeden Moğol alayı ile Aksaray'dan Konya'ya gelmiş ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yerine çocuk yaştaki oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Anadolu Selçuklu tahtına oturtmuştur. Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkış tarihi konusunda kaynaklarda net bir bilgi bulunmamakla beraber IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ölümünden kısa bir süre sonra tahta çıkarıldığı anlaşılmaktadır.¹⁶ III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Anadolu Selçuklu tahtına çıkış yaşı konusunda da farklı bilgiler yer almaktadır. Bunlar içerisinde dönem hakkında geniş bilgiler veren İbn Bibî ile eserlerini daha sonraki dönemde hazırlamış olan Neşri ve Müneccimbaşı'ya göre III. Gıyaseddin Keyhüsrev, tahta çıktığı zaman iki buçuk yaşında,¹⁷ Aksaray'ye göre altı yaşında,¹⁸ Ebu'l-Fidâ ve Ebû'l-Farac'a göre de dört yaşındadır.¹⁹

Bayram, "Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 7, s. 169.

¹² Yasemin Çatal, *Anadolu Selçuklu Devleti'nde III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi (1266-1284)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2009, s. 16; Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", *1. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri, 11-13 Ekim 2000*, c. II, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Konya 2001, s. 414.

¹³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 549.

¹⁴ Öldürüldüğü tarih konusunda farklı bilgiler verilmektedir. İbn Bibî, Şubat 1266 tarihinde öldüğünü bildirirken (İbn Bibî, çev. II, s. 168), Anonim Selçukname'de, 18 Şubat 1266 tarihinde öldüğü belirtilmektedir (*Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, (Çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 36), Muharrem Kesik tarafından da H. 666 (1267-68) yılında öldürüldüğü bilgisi verilmektedir (Kesik, "Cenabî'ye göre Türkiye Selçukluları", s. 256).

¹⁵ Sümer, "Kılıcarslan IV", s. 405.

¹⁶ Kaymaz, *Pervane Mu'înü'd-din Süleyman*, s. 123.

¹⁷ İbn Bibî, çev. II, s. 170; Neşri, *Kitab-ı Cihannüma Nesri Tarihi*, (Haz. Reşit Unat-M. Altay Köymen), TTK. Yayınları, Ankara 1995, s. 41; Müneccimbaşı, II, s. 113; Akdağ, s. 63.

¹⁸ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeret'ül-Ahbâr, Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi*, (Neş. Osman Turan), TTK. Yayınları, Ankara 1999, s. 87; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK. Yayınları, Ankara 2000, s. 66

Netice itibarıyla III. Gıyaseddin Keyhüsrev, bebek olarak nitelendirilecek 2-6 yaşları arasında Pervane Muinüddin ve Moğol hanımın teşvikleri ile Anadolu Selçuklu Sultanı ilan edilmiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in küçük yaşta olması Pervane Muinüddin'e ve Moğollara Anadolu'da diledikleri gibi hareket etme imkânı vermiş ve Pervane Muinüddin'in hâkimiyetinin daha da güçlenmesini sağlamıştır. Ayrıca III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in sultan ilan edilmesinde Moğol noyanları arasında Alıncak Noyan etkili olmuştur.²⁰ Bu da Pervane Muinüddin ile Alıncak Noyan'ın iyi ilişki içerisinde olduğunu, menfaatleri noktasında hem fikir olduklarını göstermektedir.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev, kendisinden önce sultanlık yapmış olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan gibi "*el sultan el-A'zam*" ve "*Seyyidü Selatin el-Arab ve'l-Acem*" ile "*Şahinşah el-Muazzam*" unvanlarını kullanmıştır.²¹ Ayrıca sultanlığın yani hükmetme yetkisinin Allah tarafından kendilerine layık görüldüğü inancı, Selçuklu sultanları tarafından da kabul edilmiş ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev için "*Zillu'lahi fi'l-âlem*" yani "*Allah'ın yeryüzündeki gölgesi*" ifadesi kullanılmıştır.²² Selçuklu sultanları tahta çıktıkları ilk andan itibaren Abbasî Halifeliğine bağlı olarak hareket etmişlerdir. Abbasî Halifeleri de sikkeler üzerinde yazan "*Ebu'l-Feth ve burhan emir el-mü'minin*" gibi lakapları, Selçuklu sultanlarına vermiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev, çok küçük yaşta Selçuklu tahtına oturmuş olsa da görüldüğü üzere kendisinden önceki sultanlar gibi birçok unvan ve lakaplar kullanmıştır.²³

III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Selçuklu tahtına oturmasının ardından Pervane Muinüddin, memleketin dört tarafına müjde fermanları göndermiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev adına gönderilen müjde fermanlarında "*el-mülkü li'llah*" yani "Mülk Allah'ındır" ibaresi yer almıştır.²⁴ Fermanların gönderilerek yeni sultanın tahta çıkışının bildirilmesinin ardından hükümdarlık alametlerinden olan tahta oturma merasimi yerine getirilmiş ve Selçuklu devlet adamları, yeni sultana bağlı kalacaklarına ve itaat

¹⁹ Abû'l Farac, II, s. 587; El-Melikü'l Müeyyed İmadeddin Ebu'l-Fidâ İsmail bin Efdal Ali bin Mahmud, *El-Muhtasar fi- Ahbari'l Beşer*, IV, Mısır 1912, s. 5.

²⁰ Çatal, s. 18. Alıncak Noyan, Moğolların önemli komutanlarından. Ahmet Tekudar'ın damadı olup Karamanoğlu Türkmenleri ile mücadelede yer almıştır (Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi, I, Kuruluş Devri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1994, s. 149).

²¹ Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, TTK. Yayınları, Ankara 2007, s. 37.

²² Merçil, *Hükümdarlık Alametleri*, s. 4-5.

²³ Merçil, *Hükümdarlık Alametleri*, s. 44. Halil Edhem tarafından verilen bilgiye göre Kayseri şehrinde bulunan kitabede "*el-sultan el-azam şahinşah el-muazzam gıyas el- dünya ve'l-din ebu'l-feth keyhüsrev bin kılıç arslan*" yazmaktadır (Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1334, s. 98). Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev adına H. 670 tarihinde Erzincan'da darp edilen parada "*El-Sultân el-A'zam Gıyas el-dünya ve el-dîn [Keyhüsrev] bin Kılıç Arslan.....el-mü'minin*", H. 672 tarihli yine Erzincan'da darp edilen sikkede "*El-Sultân el-A'zam Gıyas el-dünya ve el-dîn Keyhüsrev bin Kılıç Arslan [Burhan] emirü'l-müminîn*" ve H. 675 tarihli Antalya'da basılan sikkede de "*El-Sultan el-Azam Gıyas el-dünya ve el-dîn ebû'l-feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan*" ibareleri yer almaktadır (Ahmed Tevhid, *Müze-i Humayun Meskûkât-ı Kadime-i İslamiye Kataloğu*, Mahmud Bey Matbaası, Konstantiniyye 1321, s. 298-301).

²⁴ Aksarayî, nşr. s. 87; Aksarayî, çev. s. 66.

edeceklerine dair yemin etmişlerdir. Ayrıca IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın taziye merasimi yerine getirilmiş ve sultanın tahta çıkışı sebebi ile gelenek halini almış olan kutlamalar yapılarak dirhem ve dinar saçılmıştır.²⁵

Selçuklu devlet adamları ve bağlı beyler, her ne kadar itaatlerini bildirmişlerse de yeni sultan ile beraber Moğol baskısı ve nüfuzunun artması karşısında çok da memnun olmamışlardır. Bu konuda bilgi veren Aksarayî, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının başlaması sırasında halkın içinde bulunduğu durumu şöyle anlatmaktadır: “*Gözler ağlarken dişler gülüyor. Biz şimdi hem yas hem sevinç içindeyiz...*”²⁶ Aksarayî'nin eserini Moğol vezirinin isteği doğrultusunda kaleme aldığı dikkate alınacak olursa Moğol hâkimiyeti ve baskısı karşısında bir şeyi yazması beklenemezken, gerçek durumu da ancak şiiriyle ortaya koymuştur.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev, bu şekilde başlayan saltanatında Pervane Muinüddin ve Moğol noyanları karşısında daima geri planda kalmış, Pervane'nin etkisinden kurtulamayarak saltanatı süresince Anadolu Selçuklu Devleti'nin idaresi Pervane Muinüddin'in tekelinde Moğol isteği doğrultusunda yürütülmüştür. Pervane Muinüddin idaresindeki III Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının ilk yıllarını huzur ve sükûnet devri olarak nitelendirebiliriz. Zira 1277 tarihinde Pervane'nin öldürülmesi ile Anadolu “*sahipsiz ve devletsiz*” kalmış ve tamamen Moğol hâkimiyeti altına girmiştir.²⁷

3. Devlet İşlerinde Yapılan İlk Düzenlemeler

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in çocuk yaşta olması, devlet işlerini yürütmesinin önündeki en önemli engeldi. Eğitimini tamamlayıp okuma yazma öğrendiği zamana kadar, verilen ağaç kalıpla tevki koyması bunun göstergesidir.²⁸ Bu nedenle daha önce Atabeylik makamında bulunan Pervane Muinüddin, Moğol Hanlığı tarafından ona vekil tayin edilmiş ve böylece Moğolların desteğini alan Pervane Muinüddin, bütün yetkiyi tekelinde toplamayı başarmıştır.²⁹ III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğolların ve Pervane Muinüddin'in artan gücü karşısında Selçuklu Sultanı olarak geri planda kalmış, sadece ismen var olmuştur. Saltanatta ve devlet işlerinde etkili konuma gelen Pervane Muinüddin, sultanın vekili olarak serbest bir şekilde hareket etmeye başlamış ve İlhanlı Hanları da, Pervane'yi muhatap kabul ederek tüm işleri sadece onunla görüşmüştür.

²⁵ Kaymaz, *Pervane Mu'înü'd-din Süleyman*, s. 123-124; Merçil, *Hükümdarlık Alametleri*, s. 82.

²⁶ Aksarayî, nşr. s. 87; Aksarayî, çev. s. 66.

²⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 573.

²⁸ İbn Bibi, çev. II, s. 170; Merçil, *Hükümdarlık Alametleri*, s. 227.

²⁹ Münecimbaşı, II, s. 114; Hamdullah bin Ebi Bekir bin Ahmed Müstevfi Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, (Nşr. Abdu'l Hüseyin Nevâî), Tahran 1387, s. 478-479; Erkan Göksu, “Tarih-i Güzideye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (A. Journal of Oriental Studies)*, Y. VIII, (27), (2008/II), 2009, s. 29.

Pervane Muinüddin ile beraber Moğollar da, Anadolu'da hâkimiyetlerini oldukça güçlendirmiştir.³⁰

Bütün bu gelişmelerden Pervane Muinüddin'in asıl amacının Anadolu Selçuklu Devleti'nin idaresine tamamen hâkim olmak olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber sultanın yaşının küçük olmasından istifade eden Pervane Muinüddin, hâkimiyetini her geçen gün güçlendirmiş ve amacına bu şekilde kısmen ulaşmıştır. Moğollar nezdinde oldukça itibar kazanan Pervane Muinüddin, saltanat üzerinde tamamen söz sahibi olmak için Selçuklu soyu ile bağ kurmak istemiştir.³¹ Bu amaçla II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra dul kalan eşi Gürcü Hatun ile evlenmiş ve böylece Selçuklu Sultanlığı ile güçlü bir bağ kurmayı başarmış ve evliliğin ardından devlet idaresi üzerinde daha etkili olmaya başlamıştır.³²

Selçuklu hanedanından olmak devlet adamları için daima avantaj olmuş, Pervane Muinüddin de, bu hareketi ile eline geçen fırsatı en iyi şekilde değerlendirmiştir. Pervane Muinüddin, her geçen gün Moğollarla ilişkilerini güçlendirerek Selçuklu tahtında daha fazla söz sahibi olması, Pervane Muinüddin'in kişisel anlamda saltanatının ilanı olarak nitelendirilmektedir.³³ Kendisine ıktâ olarak verilmiş olan Sinop şehrinde inşa ettirdiği yapılar üzerine Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in adına yer verilmemesi ve kendi adını koydurması buna örnek olarak gösterilebilir.³⁴

4. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Eğitimi

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eğitimine, vekili Pervane Muinüddin ve Vezir Fahreddin Ali tarafından oldukça önem verilmiştir. Özellikle Pervane Muinüddin, genç sultanın kendi istekleri ölçüsünde yetişmesi için ayrı bir özen göstermiştir. Bu kişiler tarafından hem devletin idaresi yürütülmüş, hem de sultanın eğitimi ile yakından ilgilenilmiştir. Çocukluk çağındaki sultanın, ilk eğitimiyle Fahreddin Ali ilgilenmiştir. Sultanın biraz daha büyümesiyle dinî ve askerî eğitim en iyi şekilde verilmeye

³⁰ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 234.

³¹ Ahmed b. Mahmud, s. 156; Kaymaz, *13. yy. İşbirlikçi Emiri*, s. 34; Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, s. 479. Göksu, "Tarih-i Güzideye Göre", s. 29.

³² Osman Turan, *Türk Cihân Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s. 149-150; Kaymaz, *Pervane Mu'inü'd-din Süleyman*, s. 125. Tarih-i Güzide'de "o Keyhüsrev'in annesi ile evlendi" ifadesi yer almaktadır. Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, s. 479; Gıyaseddin bin Hümmameddin el-Hüseyni Haned Mir (Hondmir), *Tarihi Habîbüs Siyer fi Ahbar efrad Beşer, 1475-1535*, (Tashih eden nşr Muhammed Debir Siyaki), II, Kitapfuruşi Hiyam, Tahran, 1934, s. 540; Mir Muhammed Bin Seyyid Burhanuddin Havendşah (Mirhond), *Tarihi Ravzatu's-Safâ*, IV, Hayyam Yayınevi, Tahran 1339, s. 356; Çatal, s. 19.

³³ Ahmed b. Mahmud, s. 156; Kaymaz, *13. yy. İşbirlikçi Emiri*, s. 34.

³⁴ Kaymaz, *13. yy. İşbirlikçi Emiri*, s. 34.

başlanmış³⁵ ve sultanın eğitimi için Kadı Nureddin Yenbuî tayin edilmiştir. Dönemin değerli ve ünlü âlimlerinden olan Yenbuî, ilk olarak sultana yazmayı öğretmiştir.³⁶

Yenbuî'den sonra "üstadü'd-dâr"³⁷ olarak da zikredilen Emir-i Dad Eminateddin İsfahanî, genç sultanın eğitimi ile görevlendirilmiştir. Eminateddin İsfahanî, genç sultana gerekli dinî eğitimi vererek dinî vecibeleri yerine getirmesi konusunda teşviklerde bulunmuştur. Selçuklu sultanlarının zaman zaman dini taassuptan uzak hareket etmeleri nedeniyle tepkiler oluşmuş, bu nedenle din adamları ve âlimlerin tepkilerini engellemek amacıyla III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in dinî eğitimine oldukça önem verilmiştir. Dinî eğitimin temelindeki namaz kılma, oruç tutma, kuran okuma ve helal-haram gibi kavramlar, sultana en iyi şekilde öğretilmiştir.³⁸ Bunların yanı sıra sultanlık âdetleri de öğretilmiş ve hayır işleri ile ilgilenmesi teşvik edilmiştir. Genç sultana bu âlimler tarafından dini eğitimin verilmesinin ardından silah kullanma, ata binme gibi usuller de en iyi şekilde öğretilmiştir.³⁹ İbn Bibî'de sultanın eğitimi konusunda fazla bilgiye yer verilmemiş ve aldığı dinî eğitim şiir ile anlatılmaya çalışılmıştır.⁴⁰ III. Gıyaseddin Keyhüsrev, en iyi şekilde yetiştirilmeye çalışılmışsa da ilerleyen dönemde dirayetli bir sultan olamamış, saltanatı süresince Pervane Muinüddin'in ve Moğol Hanlığının gölgesinde sönük bir şekilde varlığını devam ettirmek zorunda kalmıştır.

5. Devlet Makamlarında Yapılan Değişiklikler

III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Selçuklu tahtına çıktığı sırada devlet teşkilatında en üst konum olan Vezirlik makamında Fahreddin Ali⁴¹ ve Pervanelik⁴² makamında da

³⁵ İbn Bibî, çev. II, s. 170-171; Kaymaz, *Pervane Mu'înü'd-din Süleyman*, s. 124.

³⁶ Aksarayî, nşr. s. 87; Aksarayî, çev. s. 66; Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, TTK. Yayınları, Ankara 2000, s. 189; Aydın Taneri, "Müsameretü'l Ahbar'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri", *Makaleler I*, (Yay. Haz. E. Semih Yalçın-Saadet Lüleci), Berikan Yayınları, Ankara 2004, s. 137.

³⁷ Üstadü'd-dar, saray nazırı olup Selçuklu sarayında bulunan memurların en üst amiri konumundadır. Saray hazinesinden bir kısım geliri, saray masrafları için harcamakla görevlidir (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK. Yayınları, Ankara 1988, s. 80).

³⁸ Aksarayî, nşr. s. 88; Aksarayî, çev. s. 67; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 532.

³⁹ III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oldukça iyi ata bindiği ifade edilmektedir (Ali Sevim, "Keyhüsrev III", *DiA.*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, c. 25, s. 351).

⁴⁰ İbn Bibî, çev. II, s. 170-171.

⁴¹ Fahreddin Ali, 50 yıla yakın Selçuklu devlet idaresinde Emir-i dâd, vezir, naiplik gibi görevler yapmıştır (Osman Nuri Küçük, *Mevlana ve İktidar (Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları)*, Rumi Yayınları, Konya 2007, s. 76). Hayır işleri ile fazla ilgilenmesi sebebiyle Ebu'l-Hayrat denilen Fahreddin Ali'nin himayesinde 200 kölesi olup, ıktalar hariç günlük geliri 7.000 dirhemdir (Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları İstanbul 1999, s. 370). 1285 yılında Sahip Fahreddin Ali'nin ölümünden sonra Moğollar, Fahreddin Kazvinî'yi Türkiye Selçuklu Devleti vezirliğine tayin etmiştir. Bundan sonra Selçuklu vezirleri doğrudan İlhanlı devleti tarafından tayin edilmeye başlanmıştır (Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, MEB. Yayınları, İstanbul 2005, s. 47).

Muînüddin Süleyman görev yapmaktaydı. Bu devlet adamları Pervane Muînüddin'in girişimleri ile konumlarını korumuşlardı. Dönemin veziri, Fahreddin Ali olmasına rağmen Pervane Muînüddin, görevi dışında hareket etmiş ve sultanın vekili olarak devlet işlerini tamamen kontrolü altına alarak yönetimi tekelinde tutmaya çalışmıştır.⁴³ III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e vekil olarak tayin edilen Pervane Muînüddin, ilk iş olarak devlet teşkilatında bir takım değişiklikler yapma yoluna gitmiştir. Eski devlet adamlarından bazılarını, Türkmen, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Memlûk Sultanı Baybars taraftarı oldukları yönünde iddiaları ile tasfiye etmiş, devlet makamlarına menfaatleri doğrultusunda kendi yetiştirdiği adamlarını ve yakın akrabalarını getirmiştir.⁴⁴ Pervane Muînüddin, bu girişimleri ile devlet üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak için yaptırım gücünü devam ettirme, kendisine sadık ve Moğolları memnun edecek bir teşkilat oluşturma çabası içinde olmuştur. Pervane Muînüddin, bu yapılanma sırasında II. İzzeddin Keykavus taraftarı olan devlet adamlarını da ortadan kaldırmayı ihmal etmemiştir. Bu arada Pervane Muînüddin'in Moğollara karşı tam bir teslimiyet içerisinde olmasıyla Moğollar, bu düzenleme içerisinde hâkimiyetlerini güçlendirmek amacıyla Ecay ve Samagar noyanları Anadolu'ya vali tayin etmiştir.⁴⁵

III. Gıyaseddin Keyhüsrev, tahta çıktığında Eminateddin Mikail Saltanat Naipliği,⁴⁶ Celaleddin Mahmud İşraf-ı Memalik,⁴⁷ Hatıroğlu Şerefeddin Beylerbeylik⁴⁸ ve Meceddeddin Muhammed de İstifa⁴⁹ görevlerinde bulunmaktaydı. Meceddeddin Muhammed, aynı zamanda kayınpederi olan Pervane Muînüddin'in isteği ile Müstevfilik makamına getirilmiştir. İlerleyen zamanda Meceddeddin Muhammed'in makamında değişiklik yapılmıştır.⁵⁰

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı sırasında Konya'da Siraceddin Mahmud el-Urmevi, Aksaray'da Eminateddin Tebrizi, Kayseri'de Celaleddin, Sivas'ta İzzeddin, Tokat ve Niksar'da Sadeddin ve Bedreddin Kazvini ve Karahisar'da Taceddin Hoyî kadılık görevini

⁴² Pervanelik, ıktâ topraklarının düzenlenmesiyle ilgilenmek ve toprakların verildiğine dair berat ve menşur hazırlamak ve arazi defterlerinin kayıtlarını tutmakla görevlendirilen birimdir (Uzunçarşılı, s. 95; Turan, *Hükümet Mekanizması*, s. 66).

⁴³ Uzunçarşılı, s. 14; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 532.

⁴⁴ Kaymaz, *13. yy. İşbirlikçi Emiri*, s. 34.

⁴⁵ Kaymaz, *Pervane Muînü'd-din Süleyman*, s. 126; Kaymaz, *13. yy. İşbirlikçi Emiri*, s. 58;

⁴⁶ Niyabet-i saltanat, Eyyubîler'den alınmış olan bir yapılanmadır. Vezirden sonra ikinci sırada önem taşımaktadır. Sultanın merkezde bulunmadığı zamanlarda devlet işlerinin düzenli olarak yürütülmesinden sorumludur (Uzunçarşılı, s. 93; Turan, *Hükümet Mekanizması*, s. 57).

⁴⁷ İşraf-ı memalik, devletin malî ve idarî işlerini kontrol etmekle ve naip (memur) tayin etmekle görevlidir. Müşrif de denilmektedir (Uzunçarşılı, s. 97; Turan, *Hükümet Mekanizması*, s. 72).

⁴⁸ Beylerbeyi, savaşta ve seferde sultanın yanında yer alır. Sarayda devlet işlerinin yürütülmesinde de sultanın yanındadır (Uzunçarşılı, s. 92; Turan, *Hükümet Mekanizması*, s. 61).

⁴⁹ İstifa, sorumlusuna müstevfi de denilmekle beraber bu görevli tüm malî işlerden sorumludur (Uzunçarşılı, s. 98; Turan, *Hükümet Mekanizması*, s. 68).

⁵⁰ Fahreddin Ali, eski Sultan II. İzzeddin Keykavus ile mektuplaşması sebebiyle azledilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 550. Erdoğan Merçil, *Hükümdarlık Alametleri*, s. 227.

yürütmekteydi. Kadaskerlik makamında Kadı Hüsameddin,⁵¹ Şeyhülislamlık makamında da başta hadis ilmi olmak üzere bütün ilim dallarında oldukça bilgi sahibi olan Şeyh Sadreddin Muhammed bulunmuştur. Ayrıca, Taceddin Mutez de Moğolların Anadolu naibi olarak devlet teşkilatı içerisinde yerini korumuş, askerî, siyasî ve malî tüm konularda devlet adamları tarafından alınan kararlardan haberdar edilmiştir.⁵² Bunların dışında Anadolu'da bulunan Moğol askeri sayısı arttırılırken daha önce Anadolu'ya gönderilmiş olan Ecay Noyan, askeri hâkimiyeti ve kontrolleri sağlamakla görevlendirilmiştir. Devlet teşkilatlanmasında bu şekilde öncelikli olarak Moğol Hanlığının ve daha sonra da Pervane Muinüddin'in isteklerinin göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır.⁵³

Pervane Muinüddin, kendi menfaati doğrultusunda hareket ederek, devletin idaresinde tek başına söz sahibi olmak amacıyla Vezir Fahreddin Ali'nin azledilmesi yönünde çaba göstermiştir. 1271-1272 yıllarında Vezir Fahreddin Ali'yi Kırım'da bulunan Sultan II. İzzeddin Keykavus ile mektuplaşmak, ona yardımda bulunmak ve Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ihanet etmekle suçlayarak makamından azletmiş ve hapsedmiştir.⁵⁴

Fahreddin Ali'nin azledilmesiyle vezirlik makamına Meceddin Muhammed getirilmiş, onun tarafından boşalan istifa makamına da İşraf-ı Memalik makamında bulunan Celaleddin Mahmud tayin edilmiştir. İşraf-ı Memalik makamına ise Nâzir-i Memâlik makamında olan Zahireddin Mütevecc getirilmiştir.⁵⁵ Daha sonra Fahreddin Ali, Moğol hanının izniyle tekrar vezaret makamına gelmiş ve Meceddin Muhammed, Atabay tayin edilmiştir.⁵⁶

6. Devlet İşlerinde Yapılan Malî Düzenlemeler

Pervane Muinüddin, Moğolların isteği doğrultusunda devletin malî sisteminde birtakım düzenlemeler yapmış bu düzenleme ile memleketin iktisadî düzeni tamamen İlhanlı Devleti lehine oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde İlhanlı Devleti'nin daha fazla para talep etmesi neticesinde, bu talebi karşılamak üzere vergi sisteminde yeni uygulamalara geçilmiştir. Moğolların talep ettiği paraları karşılamak üzere Kastamonu ve Aksaray bölgelerinin bütün gelirleri Moğollara tahsis edilmiştir. Vergiler, yılda dört defa ve dört ayrı isimde toplanmaya başlanmış ve yeni vergi düzeni, halkın üzerindeki yükü daha da artırmıştır.⁵⁷ Bu vergiler yivit,⁵⁸ nal-baha,⁵⁹ mâl-ı yam⁶⁰ ve mâl-ı buzurg⁶¹

⁵¹ Aksarayî, nşr. s. 90; Aksarayî, çev. s. 69.

⁵² Aksarayî, nşr. s. 90; Aksarayî, çev. s. 68.

⁵³ Kaymaz, *13. yy. İşbirlikçi Emiri*, s. 35; Çatal, s. 26-27.

⁵⁴ Aksarayî, nşr. s. 92-93; Aksarayî, çev. s. 71.

⁵⁵ Aksarayî, nşr. s. 93; Aksarayî, çev. s. 71-72.

⁵⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 550.

⁵⁷ İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi İlişkileri ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXI (33), Ankara 2003, s. 53; Çatal, s. 24-25.

isimleri altında toplanmıştır. Ayrıca daha önce toplanan tekâlif ve zevat, yani zorunlu vergiler ise devlet tarafından yasaklanmıştır. Moğolların isteği doğrultusunda Antalya, Alanya ve Sinop gibi sahil bölgelerinden gümrük vergilerinin toplanmasına daha çok dikkat edilmiştir. Anadolu'dan toplanan bu vergilerin büyük bir kısmı İlhanlı Devleti'ne gönderilirken bir kısmı da Anadolu'da bulunan Moğol askerleri ve noyanlarının ihtiyaçları için kullanılmıştır.⁶²

Sonuç

Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde yani yıkılış sürecinde küçük yaşta Selçuklu şehzadelerinin tahta çıkarılarak sultan ilan edildikleri görülmektedir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev de dönemin şartları gereği devlet adamlarının ve Moğol noyanlarının menfaatleri ve isteği doğrultusunda bebek olarak nitelendirilebilecek bir yaşta Selçuklu Sultanı ilan edilenlerdendir.

Küçük yaşta tahta çıkarılan bu sultanların devlete hükmedecek durumda olmamaları ve devlet işlerine müdahale edememeleri, onların sadece ismen var olmasına sebep olmuştur. Bütün devlet işlerini dönemin etkin olan emir ve devlet adamları idare etmiştir. Bu da sultanı tamamen ikinci plana iterek, zamanla devlet adamlarının etkisinin artmasına neden olmuştur. İhtiras sahibi devlet adamları, çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Bu durum ise hem devletin zarar görmesine ve zayıflamasına sebep olmuş, hem de devlet adamları arasında ciddi çekişmeleri beraberinde getirmiştir.

1266 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı olan III. Gıyaseddin Keyhüsrev, bu sırada bebek denecek 2-6 yaşları arasındaydı. Bu sebeple de devleti idare edebilecek bir durumda değildi. Böylece devletin idaresi, en başta Pervane Muinüddin'e ve onun ardından da Vezir Fahreddin Ali'ye kalmıştı. Pervane Muinüddin'in devlet idaresi üzerinde hâkimiyet kurma hırsı, Moğol baskısını biraz daha artırmıştır. Ayrıca devlet idaresinde etkin olan Pervane Muinüddin'in kendi menfaatleri doğrultusunda yaptığı atama ve aziller devlet adamlarının arasında sorunların çıkmasına sebep olmuştur. Yine Pervane Muinüddin'in hâkimiyet uğruna yaptığı bu ve buna benzer birçok girişim, devletin tamamen karışması ve zayıflaması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca Pervane Muinüddin'in, sultan üzerinde etkili olması ve yaptığı evlilik sayesinde Selçuklu ailesiyle de güçlü bir bağ kurması, onu neredeyse devletin tek hâkimi denebilecek şekilde ön plana çıkarmıştır.

⁵⁸ Yivit'in ne olduğu ve hangi vergiyi gösterdiğine dair tam bir malumat elde edilememiş olsa da farsça cizye demektir (Aksarayî, çev. s. 69). Yivit adı "buyut" olarak da gösterilmektedir (Erdem, s. 53).

⁵⁹ Nal-baha, askeri ihtiyaçlar için alınır, savaş tazminatı olarak nitelendirilir (Yuvalı, s. 157; Erdem, s. 53).

⁶⁰ Mâl-ı yam, posta vergisi olarak tanımlanmaktadır (Yuvalı, s. 157; Erdem, s. 53).

⁶¹ Mâl-ı buzurg, 1266'dan sonra yapılan düzenlemeye göre alınan vergi türüdür. Genel harcama vergisine verilen isimdir (Aksarayî, nşr. s. 68).

⁶² Aksarayî, çev. s. 68.

Pervane Muinüddin'in ve Moğolların etkin olduğu devlet yönetiminde sadece devlet ve devlet adamları zarar görmemiş, aynı zamanda halk da Moğolların ekonomik tahakkümüne maruz bırakılmıştır. Moğolların daha fazla para talebi, halka daha fazla vergi olarak yansımıştır. Bu durum ise zaten yoksulluk ve sıkıntı içerisinde yaşayan halkın durumunu daha da kötü bir hale getirmiştir.

KAYNAKLAR

Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme II*, (Haz. Erdoğan Merçil), Kervan Kitapçılık, İstanbul 1975.

Ahmed Tevhid, *Müze-i Humayun Meskukat-ı Kadime-i İslamiye Kataloğu*, Mahmud Bey Matbaası, Konstantiniyye 1321.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi I*, Barış Basımevi, Ankara 1999.

Anonim *Selçukname/Tarih'i Ali Selçuk*, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, (Çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara, 1952.

Bayram, Mikail, "Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 7, s. 169-175.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), e Yayınları, İstanbul 1994.

Çatal, Yasemin, *Anadolu Selçuklu Devleti'nde III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi (1266-1284)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2009.

Çay, Abdulhalûk, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokephalon) Zaferi (17 Eylül 1176)*, Orkun Yayınevi, İstanbul 1984.

Ekici, Kansu, *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2005.

Erdem, İlhan, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi İlişkileri ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXI/33, 2003, s. 49-67.

Gıyaseddin bin Hümeddin el-Hüseyni Haned Mir (Hondmir), *Tarihi Habibüs Siyer fi Ahbar efrad Beşer, 1475-1535*, (tashih eden nşr. Muhammed Debir Siyaki), II, Kitapfuruşi Hiyam, Tahran, 1934.

- Göksu, Erkan, "Tarih-i Güzideye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (A. Journal of Oriental Studies)*, VIII/27, (2008/II), 2009, s. 23-32.
- Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, c. II, (Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK. Yayınları, Ankara 1999.
- Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1334.
- Hamdullah bin Ebi Bekir bin Ahmed Müstevfî Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, (Nşr. Abdu'l Hüseyin Nevâî), Tahran 1387.
- İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, c. II, (Çev. Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- Kaymaz, Nejat, *Pervane Mu'înü'd-din Süleyman*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970.
- Kaymaz, Nejat, *13. yy. İşbirlikçi Emiri Pervâne Muinüddin Süleyman*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr, Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi*, (Neş. Osman Turan), TTK. Yayınları, Ankara 1999.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK. Yayınları, Ankara 2000.
- Kesik, Muharrem, "Cenabi'ye göre Türkiye Selçukluları", *İÜEF Tarih Dergisi*, Fikret Işıltan Hatıra Sayısı. 2000, s. 213-259.
- Köymen, M. Altay, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Belleter*, LVII/ 218, Ankara 1993, s. 71-79.
- Küçük, Osman Nuri, *Mevlana ve İktidar (Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları)*, Rumi Yayınları, Konya 2007.
- Merçil, Erdoğan, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, TTK. Yayınları, Ankara 2000.
- Merçil, Erdoğan, *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri*, TTK. Yayınları, Ankara 2007.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK. Yayınları, Ankara 2011.

- Mir Muhammed Bin Seyyid Burhanuddin Havendşah (Mirhond), *Tarihi Ravzatu's-Safa*, IV, Hayyam Yayınevi, Tahran 1339.
- Müneccimbaşı Ahmed bin Lütfullah, *Câmiü'd-düvel, Selçuklular Tarihi, II, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (Haz. Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
- Neşri, *Kitab-ı Cihannüma Neşri Tarihi*, (Haz. Reşit Unat-M. Altay Köymen), TTK. Yayınları, Ankara 1995.
- Ocak, Ahmed Yaşar, *Babaîler İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.
- Sevim, Ali, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK. Yayınları, Ankara 1990.
- Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK. Yayınları, Ankara 2000.
- Sevim, Ali, "Keyhüsrev III", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, c. 25, s. 351-352.
- Sümer, Faruk, "Kılıçarslan IV", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, c. 25, s. 404-405.
- Şahin, Mustafa, "Habibü's-siyer'e Göre Türkiye Selçukluları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54/1, 2014, s. 21-40.
- Taneri, Aydın, "Müsameretü'l-Ahbar'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri", *Makaleler I*, (Yay. Haz. E. Semih Yalçın-Sadet Lüleci), Berikan Yayınları, Ankara 2004, s. 117-162.
- Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- Turan, Osman, *Türk Cihân Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.
- Turan, Refik, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, MEB. Yayınları, İstanbul 2005.
- Tüzün, Gökhan, *Selçuklu Sultanlarının Tahta Çıkış Yöntemleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

Uyumaz, Emine, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", *1. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri, 11-13 Ekim 2000*, c. II, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Konya 2001, s. 397-421.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK. Yayınları, Ankara 1998.

Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005.

Yuvalı, Abdülkadir, *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1994.